

Stāsts par dzimto ciemu, kura vairs nav

Kārlis Gailis. Ciems pie jūras (stāsta fragments)

Tā kā no mūsu vecā ciema maz kas vairs palicis pāri, tikai dažas pussagruvušas mājas, tad uzrakstīšu šo to par viņa seno un neseno pagātņi.

Ciems pie upes - kam gan vēl kaut kas jāzina par viņu, ja tāda vairs nav. Kas gan tur būtu ievēribas cienīgs, senā ciemā ar buržuāzisku dzīves veidu? Būtu vēl kāds šīlaika varonis nācis no vecā ciema, teiksim, kāds kalpa zēns - ganu puika, kas tagad kļuvis par ministru vai citā kādā augstā amatā, kā tam pēc biogrāfiskiem datiem un visas likumības jābūt - tāda nav. Ciemam nav revolucionāras pagātnes, nav nekas no partizāņu kaujas vietām tēvijas kara laikā, nav kritušo varoņu kapu, nav nekas mūsu laika ievēribas cienīgs, ko tad par tādu rakstīt?

Vēsture nepieder tikai "mūsu laikam", gluži nekādam "mūsu laikam", bet plūst nepārtraukti kā plata upe. Vēstures taisītāji "pie rakstāmgalda" raksta tikai par lieliem notikumiem un slaveniem vīriem, sīkumus aizlaiž pa straumi. Ja nu kāds garāmgājējs viņus noķer - izrādās: tādi sīkumi izceļ un patiesāk attēlo visa laikmeta seju.

Ak, šī pagātne, buržuāziskā pagātne, brr...! Jānopurinās, bet nu mēs esam laimīgi viņai garām! Tomēr, tāda viņa ir bijusi, un tā ir vēsture. Nebijuse pagātne, nebūtu arī tagadnes varoņu. Kur tad cēlās tagadējā komunisma laikmeta varoņi, ja ne cīnoties ar nolādētiem buržuiem un fašistiem; pateicoties tiem, viņi nāca vēstures gaismā. Bet es jau nerakstu nekādu varoņu eposu un tas šoreiz nav noteicošais.

Par veco ciemu un seno vienkāršo ļaužu dzīvi es gribu uzrakstīt, un ja ne vairāk, tad vismaz tas būs etnogrāfisks materiāls rakstu zīmēs, jo vecās senlietas lauku māju pašobelēs tik daudz ir aizgājušas bojā. Traktorists nav etnogrāfs - viņš uzbrauc virsū tādai vecai lauku mājai, izārda drupas, baļķus aizvelk malkai, vecā pašobelē paslēpušās senlietas samīca un iear zemē. Varbūt Ķīķu zaru kannai arī bija tāds gals. Vecais saimnieks kādreiz to man rādīja. Tagad man žēl, ka es toreiz saimniekam viņu neizprasīju un nenodevu etnogrāfiskam muzejam, bet vai viņš man būtu atdevis - nezinu. Tur viņa sentēvi bija alu lējuši, un tā tur glabājās klēts pašobelē. Izcilājām un atlikām atpakaļ. Koka trauks spaiņa lielumā, izrakstīts sīkiem iegriezuma rakstiem ar garā koka zarā izurbtu caurumu, pa kuru izliet dzērienu; kāda sentēva roku darbs, varam sacīt - īsts mākslas darbs.

Vecais Ķīķu saimnieks sen jau guļ kapā, kur viņa zaru kannā? Kolhoza laukā, vecās mājas drupās. Ķīķu mājas vairs nav, ir tikai nolīdzināts lauks.

Ar Ķīķiem tad nu vajadzētu sākt, jo tur vistālāk sniedzas atmiņas vecā ciema rīta blāzmā, kuras atstājuši ciema vecākie iedzīvotāji. Tagad tikai jānoteic ģeogrāfiskā atrašanās vieta. Zināma viņa ir visiem vēdzeļu makšķerniekiem, kuri agrā pavasarī atbrauc pie Stendes upes no tuvākās un tālākās apkārtnes un atstāj savus motociklus vai arī automobiļus pie Aļļu tilta ceļa malā, kurš aizvijas līku loču pa mežiem uz Stikliem, Amelēm, Dundagu. Tur ir bijušā Zlēkstendes ciema centrs, plašākais lauku sakopojums abos upes krastos, kur kādreiz pletās četru lielo māju un vienas mazmājiņas druvas un tūrumi. Tās tur bija tā no vakariem uz rītiem upes ziemeļpusē: Ķīķi, Vecbirznieki un Aļļi, dienvidpusē Jaunarāji pretim Ķīķiem un Vecbirzniekiem un mazsaimnieks Tiltiņš iepretim Aļļiem.

Centrs paliek centrs, un ja pārējās, pa mežiem, upeslīčiem un birzēm izkaisītās vientuļākās mājas jau ir apaugušas vai drīzi apaugas ar mežu, centrs paliek kā turpinājums uz vecā ciema drupām, jo tur, kā jau uz lielākas vienkopus lauku platības, Usmas kolhozam bija izdevīgāk kaut ko ierīkot. Laukus nodrenēja un netālu no upes tilta ceļa malā uz Jaunarāju lauka uzcēla jaunu lopu fermu simts govīm, otrā ceļa pusē uz mazsaimnieka Tiltiņa zemes - divstāvu mūra ēku slaucējām un lopu kopējām. Tāds ir jaunās ēras sākums - vecā ciema nosaukums ir izsvītrots no vēstures, un viņu neviens arī nezinās un neatminēs. Pagaidu nosaukums tagad ir - Jaunarāju ferma, kā būs tālāk, nav zināms. Ciems jau neilgi atpakaļ mainīja savu nosaukumu - saucās par Vecbirznieku ciemu pēc pasta nodaļas, kura bija ierīkota Vecbirzniekos, kad vēl visās ciema mājās ļaudis dzīvoja. Ja lopu fermu būtu uzcēlušī Vecbirznieku laukos, kā tas sākumā bija paredzēts, tad ciems būtu paturējis Vecbirznieku nosaukumu pēc bijušās pasta nodaļas un ciema padomes. Nu vairs ne ciema padome, ne pasts, jo ciemā ir tik vien iedzīvotāju, kā lopu fermas apkopēji un slaucējas un vienā otrā vēl

nesagruvušā mājā kāds rets iedzīvotājs. Nav vairs Zlēkstendes ciema, tas vēl tikai paliks manā atmiņā. Uzzīmēšu viņa ģeogrāfisko karti.

Ciems atradās Stendes upes malā. Upes gan arī maina savus nosaukumus, bet es ceru, ka Stende savu nosaukumu ilgi paturēs, jo makšķernieku armijā tā tas iegājies un izsauc atmiņā tās vēdzeles, līdakas, ālantus, nerunājot par asariem un citiem sīkumiem, kas tur izvilkti. Makšķernieki savus lomus tik drīzi neaizmirst, bet nodod tālāk atmiņas nākošām paaudzēm. Tā neizzudīs arī Stendes upes nosaukums no makšķernieku paurēm, jo nav vairs tie laiki, kad mēs, ciema puikas, bijām vienīgie lielākie makšķernieki ar paštaisītām linu diegu makškeru auklām, ar kurām vilkām dažreiz prāvākus lomus, kā tagad uz tehnikas un ķīmijas pēdējiem jaunumiem - smalkā kaprona. Tagad makšķernieku saime ir daudz plašāka un pie Stendes upes sabrauc ar automobiļiem un motocikliem makšķernieki arī no tālākas apkārtnes.

Un tā tur bija ciems pie upes - saucās Zlēkstende. Kā zināms, Stendes upe sākas kaut kur pie Stendes netālu no Kurzemes senās Talsu pilsētas un tek kā maza urdziņa pa Pastendes laukiem uz Spāres pusi, kamēr sasniedz Iliņu dzirnavas, kur aizsprosts liek upei apstāties un izveidot dzirnavu atvaru, lai melderim nebūtu ūdens trūkums. Dzirnavās ir labs putraingaņģis, ieslavēts no seniem laikiem, un vēl tagad var dabūt baudīt labus putraimus, ja tikai melderim piegādā labus miežus. Tos viņš satrieks putraimos, slavēs pats un visi ēdāji slavēs. Vecais melderis neaizmirst savus putraimu slavas laikus un savas labās melderu dienas, kad dzirnavas rūca dienu un nakti bez apstājas. Tagad reti ierūcas, tikai dažas dienas nedēļā, kad kolhozs un netālie kolhoznieki piegādā drusciņ maļamo. Sendienās brauca no tālotnes, arī zlēkstendnieki brauca tur malt, bet šis ciems tagad skaitās kā izmiris ar visiem putraimu ēdājiem. Dūšīgi bija toreiz putraimu ēdāji! Aļļu puisi sacīja, ka saimniece šos ar putraimiem vien barojot - gan rītā, gan vakarā putraimu vira vai biezputra vienmēr uz galda. Melderim bija jāklabina putraimu gaņģis caurām naktīm, lai tādus dižēdājus paēdinātu. Tagad vecajam melderim atliek daudz laika, un viņš, kad dzirnavas klusē, staigā gar atvaram ar makškeri rokā un priecājas par vienu otru jauku lomu, jo līdakas un citas zivis arī upē netrūkst. Ja kāds nejaušs garābraucējs pietur savu motociklu uz dzirnavu dambja un skatu pievērš seno dienu romantikai - vecām dzirnavām un ūdens burbuļošanai brīvslūžās, tad iznāk melderis, vēl arvienu miltiem apputējušo cepuri galvā. Tas viņa formas tērpiem pieder un to tā viņam vajadzētu atstāt galvā, kapā aizejot. Nejaušo apmeklētāju tad melderis ieved savās dzirnavās un izvadā no ratu kambara apakšā līdz jumta stāva augšējiem putraingaņģa zābakiem un izrāda visu dzirnavu iekārtu, pieminēdams arī savu seno dienu dzīves gaitu ar izvešanu uz Sibīriju un atgriešanos atpakaļ vecajās dzirnavās, kur viņš gan vairs neesot īpašnieks, bet kolhoza melderis, tomēr melderis vēl savā vecā amatā. Klaudz tikai svešnieka un melderu soļi, dzirnavas klusē.

Tur, pie Iliņu dzirnavām, sākās Zlēkstendes ciems. Dzirnavas gan neiekļāvās ciema sastāvā, tās vēl Spāres daļā, bet turpat netālu ceļa malā bija ciema robežās pirmā māja Vecozoliņi. Tās bija mazsaimnieka mājas, senāk sauca par Cūkozoliņu. Buržuāziskās Latvijas pirmsākuma zemes reformas laikā ar zemes piemērīšanu tās iztaisīja par jaunsaimniecību un piešķīra kādam jaunsaimniekam. Vecais īpašnieks bija miris, atstādams tikai atmiņas laika biedros kā liels dzērājs un vienu otru jautru joku un notikumu no savas dzīves, kas iesākas ar vārdiem: toreiz Cūkozoliņš ... Tas arī bija toreiz, kad Cūkozoliņš peldējās dzirnavu atvarā. Nebija diena, kad Ozoliņš nebūtu dzirnavās atnācis. Tur tad atgadījās arī iedzeršana un, par visām lietām, izrunāšanās ar malējiem. Kāds malējs iesacījās: "Cūkozoliņ, vai tu vari pārpeldēt dzirnavu dīķi no lejas gala slūžām līdz pašai augšai?" Sākās saruna, un noslēdza līgumu, protams, ar melderu piedalīšanos šinī nolīgumā kā liecinieku, ka par pusstopu brandavīna Cūkozoliņš metīsies pie slūžām iekšā un peldēs pāri. Tikko viņš bija upē, melderis parāva brīvslūžas vaļā, un ūdens, brāzdamies tam cauri, vilka līdzī Cūkozoliņu un iznesa arī viņu cauri slūžām. Lejas pusē viņš izķepurojās malā. Līgums tā kā būtu zaudēts, bet Ozoliņš pastāvēja pie tā, ka nebija paredzēts atvērt brīvslūžas, tad malējvīra priekšlikums bija tāds: brandavīna pudeli kopīgi izdzert.

Mežkungam bijis kalps vārdā Mičs. Tas arī ir pirmais ciema iedzīvotājs, kurš baudījis kafiju, šo nelatvisko, kungu ievazāto dzērienu. Viņa novēlējums nav cildinošs šim dzērienam. Par to ir kāds nostāsts.

Kalpone brokastīs nolikuse Mičam pirmo reizi bļodiņā kafiju uz galda. Mičs apmaisījis ar koka karoti un drusku caur degunu šņākdams, kā mēdzis runāt, sacījis: "Kungi biežums izēds, man šķidrums atstājs." Kalpone tūliņ aizgājuse un atnesuse otrā bļodiņā kafijas biežumus. Mičs paņēmis uz koka karotes, pagaršojis, nosprauslojies un sacījis: "Šūds tavs biežums, šūds tavs šķidrums, to tu var ieliet teļam dierše!" Bīdeļmiltu ķiļķenus - klimpas - arī Mičs ēdis pirmoreiz savā mūžā, bet par tiem izsacījies ļoti atzinīgi. Tikko ieņēmis ķiļķenu mutē, tas tūliņ ieslīdējis rīklē, Mičs norijis un iesaucies: "Rau, čilšens rīkšlē, dubnē ķļungs! Tas i glums un labs!"

Tā izslavēti, bīdeļmiltu ķiļķeni maz pa mazam sāka izplatīties pa visu ciemu, jo Iliņu dzirnavās uz akmeņa varēja sabīdelēt katrs kādu rudzu un kviešu pūru un vēl tagad var; citāds bīdeļgaņģis tur nekad nav bijis. Daudz jau nebīdelēja, kādu mazumiņu tikai priekš tiem pašiem ķiļķeniem svētdienai un svētkos saldiskābai maizei un kādam rausim. Pirms tam, tas ir - pirms tam, kad Iliņu dzirnavas vēl nebija un ciems jau pastāvēja sen pirms tam, miltus mala mājās rokas dzirnavās. Tādas bija katrās mājās klētī vai citā kādā vietā novietotas, un es vēl esmu ēdis rupja maluma kviešu miltu garšīgo biežputru. Miežu iesalu alus brūvēšanai parasti mājās vien samala. Tādas rokas dzirnavas ciemā bija saglabājušās līdz pēdējam laikam, un, ja jūs neticat, parakņājieties tur, veco māju drupās, un jūs atradīsiet dzirnakmeņus.

Kafija arī ciemā būs ieviesusēs no mežkungmuižas, bet lielu piekrišanu tā tur neiemantoja, tādēļ ka Miča novērtējums bija pārāk iznīcinošs šim kungu dzērienam, jo kungi pēc Miča izteicieniem, viņa vārdiem izsakties - visādus draņķus ēdot: sapūdējot zaķi, ka tārpī birst ārā, medni grūž rūgušpienā, lai pūst, un beidzot ēd valsnepes sūdu. Šim kungu dzērienam nemaz nebija piekrišanas un dažās mājās viņu nemaz nelietoja, bet brokastīs izvārija kārtīgu putrainzupu, lai tu, cilvēks, zinātu, ka tev ir kaut kas vēderā, kad eji pie darba. Tā tikai vācietis var strēbt kapiju, kas nestrādā.

Tas tur bija ciema tālākais - Gribīšu gals, kur sagājās treju kungu novadi: Spārnes, Dundagas un Zlēku barona īpašums - Zlēkstende. Apdzīvotas vietas tur maz, tikai plašie kungu meži. Dundagas Kārgadu galā netālu no Gribīšiem bija tikai viena māja - Sillauki. Toreiz senatnē robežas bija nospraustas kungu novadiem vien, mūsu ciema zemniekiem tādu robežu nebij. Tie savus tīrumus un pļavas paplašināja līdumnieku gaitās, kur iedomājas, kur bija izdevīgāki un cik bija jaudas un spēka. To apliecina mežos izkaisītie tīrumi, pļavas un pļaviņas; gan kalps, gan saimnieks, kur noskatījās izdevīgu vietu, posa un līda līdumus. Upmalā un meža lieknēs, kur mitrāka vieta un kur zāle aug, nevis virši, izposa krūmus un ierīkoja pļavas. Pa mežu mežiem izkaisītas mazas un lielākas pļavas liecina par centīgiem posējiem līdumniekiem, dažreiz paturēdamas arī viņu vārdus. Tur ir Bērtlīcis, Valtiņa posums, Krišiņa posums, Peļu posums, Ķīvposums. Peļu posums ir ļoti maza pļaviņa, bet Ķīvposums laikam apliecina kādu ķildu posēju starpā, jo mūsu ciemā nesaka vis ķilda, bet ķīvs, ķīviņš, ķīvēties. Un tā es varu pievest veselu ģeogrāfisko vietu nosaukumu sarakstu: Tricenes, Goblīcis, Ķīķenes apakša, Puriņu kokle, Kalicpļavas, Dižāžupes, Zirgauss, Mauceklis, Liepumežs, Vijgriezes, Udiņdanga, Dorupes valks, Krustlakši, Medrvalks, Lilaste, Palmežs, Palvene un puse vēl nav no visām pļavām mūsu ciemā, pie tam, es jau visus nosaukumus neatminu. Dažas no viņām ir ļoti maziņas - kā Zirgauss, jo nosaukums to apliecina. Dažas ir paturējušas nosaukumus, par kuriem ciema iedzīvotāji paši nezina, ko tie nozīmē. Tā Kalicpļavas un Palvene, jo mūsu ciemā nelieto vārdu pālī un tādas pālus nekur nepiemin, zināja tikai sacīt plūdi, bet Palmežs un Palvene bija paturējuši savu seno nosaukumu: Jaunarāju Palvene pārplūda kā liels ezers, tikko upes ūdens cēlās. Dorupes valks arī nes savu seno nosaukumu, ko reti kāds zināja iztulkot, ka tam ir sakars ar dravu un bitēm un ka doras ir izdobti koki, kuros bites mājō. Šinīs Dorupes mežos manam vectēvam un viņa sentēviem ir bijušas dravu priedes, un mazais strautiņš, kurš ietek Stendes upē, nosaukts par Dorupī. Tādas dravu priedes atradās diezgan tālu no mājām - līdz Dorupei no mūsmājām ir savi četri kilometri.

No Gribīšu gala tagad jāceļo pa meža ceļu tālāk uz lielo ciemu. Tas ir garš gājums pa mežu vien - astoņi kilometri, varbūt vairāk. Ceļa malā nav nevienas mājas, viscauri tikai viens meža masīvs. Pa šo ceļu ciema robeža neiet, bet velkas kaut kur tālu gar Dundagas un Puznieku mežiem, gar tīreļa purvu: otrā upes dienvidu pusē par robežu ar Spārnes un Ugāles novadiem ir novadu ceļš. Kā Zlēkstendes novadam robežas vilktas un kas viņas tā izvilcis, to nevar izdibināt. Tanī upes pusē varbūt robežu noteica līku loču iebrauktais ceļš. Kas viņu zin, kādēļ ciems kā no gaisa nokritis starp citu kungu novadiem. Tā prātojot, esam jau pie Dorupes. Ejam vēl tālāk, caur priedēm pa labi paspīd gaisma, redzams liels klajums - tas Puznieku tīrelis. Skatoties pāri, otrā pusē kādreiz varēja

saredzēt virs meža galotnēm paceļamies stikla fabrikas garo dūmeni. Paejot vēl gabalu, pa kreisi nogriežas teciņa jeb šauras, retam brauktas ratu slīdes. Jāiet palūkoties! Nogājuši no lielākā ceļa, ejam kādu kilometru un nonākam atkal pie upes. Otrā pusē, upes dienvidu krastā, ir vientuļa māja dziļā meža vidū ar sev raksturīgu nosaukumu - Lāči. Upe arī ir izlocījies daudz kilometru garā ceļā pa Zlēkas barona Zlēkstendes robežās esošiem mūža mežiem, kamēr, tiem cauri laužoties, nokļuvuse pie Lāču mājām. Pūliņu dzimtas apmetni no nezināmiem laikiem. Varbūt tā arī ir ciema senākā apdzīvotā vieta, kas atlikusēs no pēdējā mēra laikiem 1710. gadā. Lāču māju vecākie iedzīvotāji zināja šo to pastāstīt par ciema pagātņi pirms mēra laikiem un lielo mēri, kad visi cilvēki izmiruši.

Ja mēs no Lāčiem ejam pa likumoto novadceļu, kurš velk robežu starp Ugāles pagastu un Zlēkstendi, tad, pagājuši kādu gabalu pa lielo mežu, nonākam pie mežsarga Ūksmeža mājiņas mežā pie upes. Vēl tālāk, kādi kilometri divi, - esam pie Rumbām. Mežs izbeidzas, sākas Rumbu lauki, un tur ir lielā ciema sākums. Upe ievirzās plašākā klajumā. Upes ziemeļu krastā gan vēl nekādu plašāku klajumu neredz, mežs upes līčos vietu vietām pienāk atpakaļ pie upes, tā sašķeldams līča pļavas vairākos mazos gabaliņos, un katram tam ir savs nosaukums. Tur ir Āžupes valka gals, Triecenes utt. Es šo ģeogrāfiju neesmu pamatīgi izmācījies. Vislabāki viņu zināja vecais Aļļu saimnieks, arī ekonomisko, šo līču ģeogrāfiju viņš pārzināja, izšķirdams, kurā ir aitu siens ar kazlapu un atkal zirgiem, jo tur esot klāt zalkšu koses un govīs tādu neēdot.

Rumbas savu nosaukumu dabūjušas no nelielā ūdenskrituma upes plieņu radzē starp Ūksmežiem un Rumbām. Upe tur ir akmeņaina un vietām strauja, laužoties pa akmeņiem piebārstīto gultni. Krasti apauguši alkšņiem, gobām, liepām, kļavām un lazdu krūmiem. Rudenī tā ir jauka vieta makšķerniekiem un riekstotājiem. Par Rumbām vecākās ziņas atkal nāk no Lāčiem. Priekš mēra laikiem Rumbās dzīvojis darvas deģis vecais Matess. Kājas viņš pavasarī iemērcis darvā un tā staigājis bez apaviem līdz vēlām rudens salnām. Mēra laikā ēdis sīpolus, mērcēdams tos darvā. Tā, sīpolus ar darvu ēdot, vienīgais arī palicis dzīvs. Pie Rumbām esot bijuse senlatviešu pils, tā nogrimuse. Rumbu Virspilslaukā malā pie gravas (tā saucās druvas pie stāvās nogāzes upeslīča pļavmalā) esot ilgi bijuši redzami nogrimušās pils skursteņu caurumi. Ganu puikas metuši iekšā akmeņus, tie, dobjji noskanēdami, dziļi iekrituši pazemē.

Var jau būt, ka tur ir bijuse senā latviešu pils un visvecākiem Lāču māju iedzīvotājiem sniedzās kādas atmiņas atpakaļ senatnē, jo šis Kurzemes stūris arī bija pēdējais, kuru sev pakļāva ienākušie vācu bruņinieki vispirms ar brīvprātīgu nolīgumu, kurā minēti Popes, Dundagas, Sleku un vēl citi novadi. (Sleku vai Seļeku - labi neatminu, taču var saziņēt Zlēkas.) Vispirms labprātīgi, tāpat kā tagad to mēdz darīt ienācēji, un vēlāk tad cēla muižas, tagad kolhozus, un latviešu pils tad nogrima, atstādama skursteņa caurumus vien zemē. Pirms mēra laikiem arī Ķīķu māju vietā esot bijuse muiža, zin stāstīt Lāču māju iedzīvotāji. Kad Ķīķos cēla muižu, latviešu pilij pie Rumbām bija jānogrimst. Rumbu tagadējās mājas tāpat drīzi aizies pazemē turpat, kur vecā pils, jo pie Jaunarājiem ir uzcelta muiža - kolhoza lopu ferma, Rumbās vēl dzīvo no Sibīrijas pārnākušais vecā saimnieka dēls ar savu sievu. Viņš strādāja mežniecībā kā sveķu tecinātājs, tagad pensionārs, un ar savu sievu ir vienīgie šīs mājas iedzīvotāji, tāpat kā vecais darvas deģis Matess pēc mēra laika. Dažas ēkas Rumbās jau ir noārdītas. Ja tur vairs nebūs vecais sveķu tecinātājs, sabruks un aizies pazemē arī dzīvojamā ēka. Saki nu, ka vēsture neatkārtojas! Un viņa taču vēl vienmēr uz varmācīgo politiku dibinājas. Kādreiz bija kristīga ideja, tagad komunisms varmāku vairogā ierakstīts. Ne velti dienvidslāvu profesors vēstures zinībās pēc iebrukuma Čehoslovākijā krievu komunismu nosaucis par despotismu. To varot izplatīt tikai ar štiku - ar ieročiem, ar uguni un zobenu, kā sacīja par kristīgās ticības izplatītājiem, kuri nodedzināja seno pili varbūt arī pie Rumbu virspils druvām.

Pie Rumbām esam nonākuši jau lielajā ciemā, bet iesim vēl atpakaļ pie Lāčiem - te netālu mežsarga mājas Ūksmeži un tālāk arī Eksmeži uz Usmas pusi. Bet pāri upei pie Lāčiem, tās ziemeļpusē, - Dorupes ceļš, jāredz, kur tas galu galā aizved! Mežs, purva priedes, lieknājs, biezs zaļš eglājs, ceļš pāriet uzkalnā, dzeltenās smiltīs slaidas garas priedes un tūliņ arī laukums meža vidū. Laukumam otrā malā redzama veca pelēka nosūnojuse māja, pa pusei zemē iegrimuse. Turpat klētiņa, tālāk veca rija, gadu gaitā nosūnojuse un dūmos nokvēpuse, ielejā pie diķīša pirtiņa ar gluži melniem, virs durvīm nokvēpušiem baļķiem zem zemā lubu jumta. Var redzēt, ka tā ir ļoti sen apdzīvota vieta. Aizupes - tā viņas saucas pēdējā laikā, bet mēs no senlaikiem saucam par Āžupēm. Uz kraujas

Āžupītes jeb Āžupes valka malā var redzēt - šīs mājas ilgi dēdējušas. Tādas es viņas redzēju kādreiz, tagad tur nav gluži nekā, nesen atpakaļ visas ēkas noplēstas.

Atkal no Lāčiem nāk ziņas par šīs patālākās kaimiņmājas seniem iedzīvotājiem. Tas būtu tā kā jau pēc mēra laikiem, varbūt tur arī nebija mēra laikā cilvēki izmiruši. Āžupēs dzīvojis darvas deģis Jānis. Vedis darvu un piķi uz Rīgu ar zirgu, jo tad vēl dzelzceļš nebija. Pārdevis darvu un Rīgas krogā esot dzēris un lielījies, ka viņam Kurzemē esot muiža. Kāda Rīgas meita šim piesitusēs, sarunājuši un šī braukuse līdzi. Kad atbraukuši pie darvas deģa būdas, Jānis sacījis, ka nu esot mājās. Skaistā Bīne iesaukusēs: "Vai, Jāni, un tad tā ir tava muiža!" Palikuse arī Jāņa darvas muižā dzīvot, jo kur lai iet, tādu tālu ceļu atbraukuse un ievesta Kurzemes mežos. Apprecējušies, baznīcā salaulāti, bet pie baznīcas durvīm, ārā ejot, Jānis atgādinājis Bīnei: "Vai tu dzirdēji, ka mācītājs sacīja, ka vīrs ir sievas galva?" - "Nē, to es nedzirdēju," - Bīne atbildējuse. - "Nu tad iesim atpakaļ pajautāt," - Jānis neatlaidies. Vai gājuši vai ne, bet pēc nostāstiem Bīne ir bijuse galva un nevis Jānis. Tā tur Āžupēs dzīvojuši Jānis un Bīne. Vai nu kāds no Jāņa un Bīnes dēliem aizgājis uz Rīgu - ciemā bija šāds nostāsts: "Tev jau bikšu priekša pakaļā!" - "Kas tad par to! Es jau nāku no Rīgas, nesu no brāļa vēstuli." Atnācējs tā sacījis, Rīgā nodzīvojies ar cauriem ceļgaliem, un pārnākot apgriezis bikšu priekšu pakaļā, lai caurie ceļgali nebūtu redzami. Āžupniekiem vēl vienmēr radi bija Rīgā. Vecā Āžupiete, kuru es jaunībā redzēju, sīka auguma vecenīte, vairākas reizes esot aizgājuse uz Rīgu kājām pie radiem paciemoties. Ejot pa ceļu, adījusi zeķes, un tā līdz Rīgai radiem dāvana arī bijuse gatava. Un cik tad Rīga tālu no Āžupēm - divsimts kilometri, ne vairāk.

Esam ciemojušies senajās mājās diezgan, pēc mums tur neviens vairāk neciemosies - iesim tālāk. Paies daži gadi, un tur tikai šalks mežs. Ceļš ieiet atkal mežā un pāri gravai, pa kuru tek Āžupīte, vēl vienmēr tāpat kā senās dienās nesdama uz upi tumši brūnu purva ūdeni, un tā vien liekas, ka tur tecētu darvas ūdens, kurš iztecējis no Jāņa darvas ceplā pirms tam, kad darva bieza un brūna ietek silē.

Pagājuši vēl kādu gabalu pa mežu, mēs nonākam liela klajuma malā. Te sākas Aļļu lauki, un lauku vidū tālāk uz pakalna redzama māja. Gar meža malu aiziet strautiņš uz upi. Tā augšējais gals izlokās pa Aļļu laukiem, šaipus mājas, palejā, valka malā, redzama veca pirtiņa un tanī vietā valkam pārņemts dambis, kura augšpusē izveidojies neliels pirts dīķītis. Ūdens pa urdziņu valkā tek tikai lietus laikā, rudens slapjdraņķī un pavasarī, sniegam kūstot, bet ziemas vidū un vasaras sausumā tāpat, taču vajaga katru sestdienas vakaru pirtī pērties, priekš tam arī dīķītis izrakts, ierīkots.

Kalviņos dzīvoja ļoti vecs mežsargs. Veca bija arī viņa mājiņa. Labsirdīgs vecītis, tāds kā dzejā "Vecais mežsargs". Mājiņa, tā vien likās, iegrimis drīzi zemē, jo, pa durvīm ieejot, bija galva jānoliec, tik zemu tās bija jau nogrimušas līdz ar visām baļķu sienām. Vecais mežsargs nomira, un tikpat veca viņa vecenīte, laikam aiz bēdām, nomira trešā dienā pēc tam. Paglabājām abus vecīšus vienā kapā. Mājiņu nojauca un turpat blakus uzcēla jaunu iecirkņa mežzinim un nosauca par Bebru mežniecību - Kalviņu vārds izgaisa. Stendes upē tika ielaisti no Norvēģijas atvestie beбри un to vārdā tad arī nosauca mežniecību. Tagad Bebros dzīvo meža darbinieki, mežzinis arī tur vairs nav. Laiki mainās, un tā rodas vēsture, bet lai viņa neizgaistu kā vējā, tad vajaga tinti, spalvu un kādu roku, kas uzraksta, galva nav nepieciešama, jo tur nekas nav jāizdomā, bet jāuzraksta tā, kā tas ir noticis.

Mans tēvs pirmais ciemā bija pārgājis uz algotiem strādniekiem un visu māju apsaimniekoja viens pats, ievēzdam deviņlauku sistēmu ar sējas kārtības maiņu. Algoja puīšus, meitas, kādreiz arī kādu precētu pāri. Senāk tāpat ir bijuši zemes kalpi. Atmiņā kāds tēva stāsts no viņa bērnības, kurš raksturo saimnieka un toreizējo kalpu attiecības. - Svētkos brūvēja alu, cepa pīrāgus. Mājā bijuši trīs zemeskalpi, katram kalpam sava klēts. Svētku rītā, tas bijis vasarā, saimnieks, mans vectēvs, pie savas klēts pirmais iesācis cienāt savus kalpus ar alu. Dzēruši un ēduši, sēdēdami klēts priekšā uz palieņņa. Kad nu tā kādu laiku mielojušies, kāds kalps uzaicinājis saimnieku un visus pārējos nogaršot alu arī pie viņa klēts. Tad atkal tālāk nākošais un tā pie visām četrām klētīm garšojuši alu un ēduši, pārrunās kavējoties un beidzot jautrām dziesmām atskanot. Ne tikai saimnieks, bet arī visi kalpi ir svētkos brūvējuši alu, jo lielie svētki bez sava miezīša nekādi nevarēja būt. Pārvests arī mazā, mazā mucīņā, sauktā enkuriņā, brūža brandavīns. Tādas mazas mucīņas tilpums bija 3-4 litri. (Toreiz mērīja stopos.) To jau neizdzēra svētkos vienā reizē, kā tagad mēdz darīt - iztukšo sausu

visu līdz dibenam. Alus mucīņu arī ielaida akā, lai nesaskābst priekš mēslu talkas. Vecie vīri tā neapdzērās, kā es to vēlāk redzēju jaunākos laikos. Ciemā nebija ne muižas, ne baznīcas un baznīckroga un attālāk no tā laika centra burzmas, tad arī nebija tur ieviesusies dzeršana un apdzeršanās. Cilvēkiem bija jādzīvo diezgan taupīgi, jo, beidzoties kļaušu laikiem, barons zemi uzskatīja par savu un zemniekiem bija jāmaksā rentes nauda, un ne tikai zemi, bet visu māju - ēkas un arī dzīvo un nedzīvo inventāru - barons uzskatīja par savu, par ko saimniekam bija jāmaksā diezgan liela rentes nauda. Bija jākrāj kapeika pie kapeikas, ja nenomaksā, barons sviež ārā no mājām.

Manam vectēvam pēc vecā rentes līguma bijis gadā jānomaksā 164 rubļi 73 kapeikas. Pēc toreizējām labības un lopu cenām tā bija liela nauda. Ja rentniekam meža koki ar bitēm, no katra koka 3 mārciņas medus jānodod vai 50 kapeikas sudrabā (trīs mārciņas - 1 kilograms 200 gramu). Ja rentnieks dedzina darvu, tad no katra izdedzinātā ceplā jānodod muižai 3 divpūru maisi ar oglēm, kuras tad toreiz lietoja kalēji. Darvu zemnieki pārdeva, tā pelnīja sūros grašus. Darvu toreiz vajadzēja koka kuģu darvošanai, un tā bija noejoša prece. Katrai mājai mūsu ciemā bija darvas ceplis mežā. Veco ceplu drupas varēja ilgi redzēt - savā laikā tas ir bijis labs ienākuma avots, bet cik tas neprasīja pūļu - salauzt sveķu celmus mežā, likt ceļos un dedzināt. Tā šie nedaudzie rentes gadi no 1867. gada līdz 1880. gadam, kad izbeidzās kļaušas, kad barons pārdeva zemniekiem mājas un tās palika par viņu īpašumu, bijuši Zlēkstendniekiem smagāki nekā kļaušu laiki, visādi bijis jāpūlas, lai lielo rentes naudu sapelnītu.

Pirkšanas līgumu parakstījis mans tēvs 1880. gadā. Nomaksa atkal bijusi līdzīga rentes maksai caur banku uz vairākiem gadiem. Tēvs iesācis saimniekot tā ar algotiem strādniekiem. Pirmā laikā starp tiem ir viņa paša brālēni un māsīcas. Alga maksāta vairāk graudā, mazāk naudā. Priekš Pirmā pasaules kara algas pārgāja vairāk naudā.

Mūsu mājā bija trīs puīši vasarā, divi ziemā, tāpat arī trīs meitas. Ceturtā vecākā meita piedzīvoja mājās kā vaļiniece un pelnījās ar aušanu, saimnieka darbā izgāja tikai karstākā darba laikā. Bieži vien kāds precēts pāris izgāja no mūsmājām no šiem jaunajiem puīšiem un meitām. Ciemā sacīja arvien: "Vecbirzniekos šogad atkal kāzas". Svētdienās pie mums parasti sapulcējās ciema jaunieši, spēlēja ermoņikas, dancoja, netrūka arī pusaudžu, kuri jaucās pa vidu, pa baru. Spēlēja kārtis, dažreiz pa divi partijām pie diviem galdiem pa pieci pie katra uz lielām cūkām. Iztrakojušies pie mums, krampjus un sprunguļus velkot, akmeņus ceļot un laužoties, puīši aizgāja atkal uz citām mājām, salasījušies barā pa divdesmit, kuram seko vēl pusaudži. Ciems bija ļaužu pilns, ja sāktu skaitīt, sanāktu pie divi simti, bērņus ieskaitot. Jaunarajos vien ar visiem bērņiem kopā bija pāri divdesmitam. Vecmuldās bija četri zemeskalpi. Visiem kuplas ģimenes. Kurpnieks Didžs ar saviem diviem dēliem un divām meitām apsaimniekoja vienu placi. Pats nodarbojās ar kurpnieka amatu, pūta klarneti un kā muzikants gāja kāzās spēlēt. Pieaugušie bērņi apstrādāja zemi. Tā kā viņš, ar visiem runājot un citus uzrunājot, vienmēr izsaucās: brālīt, brālīt, tad viņu pašu arī iesauca par brālīša Didžu. Tas bija ciema vienīgais kurpnieks. Viņš mums salāpīja apavus. Ziemā viņa dēls gāja meža peļņās, meitas vērpa un auda. Pārējiem kalpiem bija mazāki bērņi, un cilvēki mudžēja arī Vecmuldu sētā. Maizi, pakodu un apģērbu deva zeme, bet lielākais naudas avots zemeskalpiem bija meža peļņas.

Vērpsana un aušana ciema meitām bija lielākais ziemas darbs. Meitu pūru skapji pildījās ar dažādiem audumiem. Pašauštas drēbes visi nesāja un diviem ciema skroderiem arī bija darbs pa pilnam. Visas ciema meitas vērpa un auda garajos ziemas vakaros, un es neaizmirstu to ratiņu rūkoņu mūsu lielajā istabā, kur trīs meitas līdz vēlai naktij vērpa vilnu un savas algas linus. Meitām bez naudas algas saimnieks izturēja trīs aitas un divi podi izkultītus linus (16 kg). Tad tur arī bija ko vērpt un aust. Pūrs bija jāloka, kas zin kurai kārtā nākošā gadā. Puīši tā vien skatījās, cik čakli ratiņi griežas izredzētām, varbūt jau vasarā siena šķūnī bija noslēgtas derības. Un pārējie vēroja un čukstēja: "Līzei kāzas būs!" Saimniecei mūsmājas meitas vairs nevērpa, kā tas bijis agrāk. Gadījās kādreiz kādu drusku tikai. Pie manas mātes nāca ciema vecās sieviņas pēc vērppjamā, gribēdamas nopelnīt kādu speķa gabalu, putraimus vai miltus. Māte neatraidīja, un tās mūsu tiesu savērpa. Meitām māte ik dienas laikā pa ziemu atļāva vērpt savu, un, tikko lopus apkopušas, tās nāca istabā, un ratiņi rūca atkal. Ciems bija gluži neatkarīgs no ārienes, vārdu sakot, sava republika, protams, demokrātiska, jo muižas un kunga nebija, bija tikai kunga mežsargi, kam jānosargā kunga buki un

zaķi, bet Kalnieku kalējs Lakševics viņus noknieba vienu pēc otra, kur nu meža lopus nosargās. Un kungi reti tik tālu atbrauc uz medībām - tiem arī pietiek. Agrāk kalējs bija Aļļos, tagad Kalniekos bija ierīkojis smēdi. Aļļu smēdē bija ierīkota bodīte. Bodnieks Andersons ar savu melno ķēvi pārveda preces no Talsiem: tabaku, siļķes, cukuru, konfektes, sāli, piparus un vircas, petroleju, zābaksmēri un visu, ko tik vajadzēja.

Aļļos pie bodītes uzkalnā ceļa malā, kurš iet cauri ciemam, atkal bija ļaužu sapulcēšanās vieta, sevišķi svētdienās, kad katrs nāca kaut ko iepirkties. Tur tad bija ne tikai jaunie puīši un puikas, bet arī vecie vīri. Var sacīt, tur tika noturētas ciema parlamenta sēdes. Sasēdušies grāvmalā un uz bodnieka malkas ruļļiem, lievenēm viņa istabas priekšā, tika apspriests gan pa frakcijām, gan visam parlamentam kopā, kā nu kuro reizi pēc jautājuma svarīguma, republikas iekšējās un ārējās darbības un padarīšanas, un tika nobalsots lepni un neatkarīgi, pasakot: "Mēs, Zlēkstendnieki, tā..." un tā tālāk.

Bodniece cepa apaļus, mīkstus kā pūpēžus baltmaizes kukuļus un pārdeva par trīs kapeikām gabalā. Pirka, ēda, slavēja un brīnījās, kā viņa tik mīkstus var izcept. Ciema sievas kā aiz skaudības, kā ļaunuma noniecināja, sacīdamas - tur esot kartupeļi klāt un ķērne piens. Bet apžēlojaties, cepiet pašas arī tādus, kaut ar ķērne pienu! Lieciet kartupeļus, sūkalas klāt, bet tik mīkstus kā pūpēžus un garšīgus! Mēs, puikas, iekrājuši vai no mātēm izlūguši trīs kapeikas, pirkām un ēdām. Lieliem puīšiem ne tikai baltmaize, bet slepeni tika arī kaut kas stiprāks pa pudelei, ko no Talsiem, ratos paslēptu, bodnieks bija pārvedis. Tādas mantas daudz jau nebija, un, kad dažreiz ievajadzējās vēl, bodnieks sacīja - neesot vairs. Nedrīkstēja jau ar tādām lietām tirgoties plašumā un atklātībā. Par to jau bija valsts monopols, bet monopola bodīte bija tālu kaimiņu pagastā.

No Aļļu bodītes puīšu bars aizvilkās pa ceļu uz upes tiltu, ermoņikas spēlējami. Tur tad dažreiz otrā pusē aiz upes līdzenajā Jaunarāju pļavā vai arī uz lielā tilta iznāca dejošana, jo meitas staigāja pa pļavu un pie tilta nejauši satikās, bet ar iepriekšēju nodomu. Makšķernieki sanāca ar savām makšķerēm, nosvieda tās zālē un iejaucās barā. Kā lai es tur nebūtu bijis! Tā bija vasaras svētdiena.

Kalnieki, vientuļa, atstatāk no citām, māja mežā arī bija ļaužu pilna. Kalnieku māja par kādām 20 pūrvietām zemes platībā bija mazāka nekā mājas pie upes, bet cilvēkus savā mājā Kalnieks bija daudz savācis. Bez garās dzīvojamās mājas viņš vēl klēts pusē bija uzcēlis nelielu ērberģi divām ģimenēm. Pāvils, Valts un Mārtiņš bija zemes kalpi. Pāvila sievastēvs un sievasmāte - Ozoliņi dzīvoja kā vaļenieki vienā istabiņā un atstrādāja saimniekam par istabu un sakņu dārzu. Kalnieku mājā bija 25 cilvēki. Pa ziemu tur apmetās kādi 10 meža cirtēji no citurienes, jo vecais saimnieks mīlēja patirgoties, cepa maizi un pārdeva, uzpirka pa cūkai un pārdeva žāvētu gaļu - meža cirtējiem bija izdevīgi, arī tabaku un papirosus bez tirgotāja patentes slepenībā un savu reizi arī brandavīnu pārveda kādu kastī. Tādēļ kļuva ienaidnieks Aļļu bodniekam. Tas tā vien runāja, ka vajadzētu uzlaist akcīznieku, bet, tā kā pats arī slepeni pārveda pa alus kastei un dažas brandavīna pudeles, tad tā bija tikai tāda izrunāšanās tīra naida dēļ vien un no akcīznieka turējās labāki kā tālāk.

Mārtiņš Podnieks bija mūsu ciema filozofs. Otrs tāds, arī vecāks puisis Miķelis, dzīvoja Jaunarāju bēniņu istabā. Tie bija mūsu ciemā tas pats, kas veciem grieķiem Sokrāts un Aristotelis. Viņi bija arī ciema augstākās inteliģences pārstāvji. Skroderus uzskata par ciema inteliģenci, bet mūsu ciema skroderi bija gan vairāk joku Pēteri. Sevišķi vecā Puriņu skrodera dēls Pēteris, arī tēvs nebija labāks, pie tam abi krietni iedzēra. Rumbu skroderis Hermanis Vaķis bija veclaicīgs skroderis. Viņš nelietoja centimetra mēru, bet no avīžu malām atgriezta baltas strēmeles, arī no dzeltenā ietinamā papīra sašuva garas lentes un lietoja mēra vietā, iegriezdams to malās robus un robiņus ar šķērēm. Priekš katra apģērba gabala bija savs mērs, un priekš katra pasūtītāja ar adatu un diegu kopā sašūta buntīte. Tās tur bija sakārtas pie sienas uz naglas un noderēja vienreizējai lietošanai. Tā kā latviešu alfabētā no laika gala nav ne h, ne f bijis, tad Hermani saucām par Ermani ar plato e un katru ciema Frici par Prici, jo mūsu demokrātiskā ciema robežās dzīvoja tikai senie latvieši, tur bija seno latviešu republika.

Rute un Kārlis Gaiļi kāzu dienā 1928.gadā. Viņus laulāja mācītājs (vēlākais arhibīskaps) Teodors Grīnbergs, Ventpils vidusskolas dibinātājs un viņu abu audzinātājs; Rutes un Kārļa bērni Maija, Ingrīda un Kristjānis 1939.gadā

Pirmās bēres Volčankā agrā 1953.gada pavasarī. Jānītis nomira pēc saaukstēšanās. Viņš Ozolu ģimenei no Usmas bija vienīgais bērns

Maija (otrā no labās) kopā ar māsiņu Ingrīdu, brālēniem un māsiņām vectēva dārzā Vecbirzniekos 1934.gadā. Līdz karam Vecbirznieki bija viena no lielākajām saimniecībām Zlēkstendes ciemā un tur vienmēr pietika vietas pašiem, radiem un draugiem

Mūsu izsūtījuma gadu draugu Kārļa, Lindas un Laimoņa Kopu mātes bēres Omskā. Skuju koku tur nebija. Vainagus sapinām no kļavu lapām un kārkļu vicām. Arī visi Kopu bērni ieguva augstāko izglītību, abi dēli kļuva par zinātņu doktoriem

Mūsu vecvecāki Hermīne un Fricis Gaiļi (centrā) kopā ar "Vecbirznieku" saimi siena laikā 1928.gadā

Tēvs (pirmais no kreisās) kopā ar Aleksandru Pelēci un viņa dēlu. 60. gadu vidū

Foto: no Gaiļu ģimenes albuma

Ventspils ģimnāzijas 1947.gada absolventu tikšanās pie Maijas 1992.gadā. "Mūsu salidojumos vienmēr piedalījās arī Gunārs Priede (augšējā rindā pirmais no kreisās) . **Tēva celtā "Vārpu" dzīvojamā māja ir vienīgā lieciniece, ka te kādreiz bijis kupli apdzīvotais Zlēkstendes ciems. Arī no vectēva lielajām "Vecbirznieku" mājām palikušas tikai atmiņas, ko sargā vecās liepas."**

(pārpublicēts no lv.lv)

Vēl daži fakti par Stendes upi pavasara rogaina posmā:

64 27.3 0.4 I. krasta pieteka Sēme.
55 23.5 0.5 koka tiltiņš pie Lāčiem.
49 20.3 0.4 Bebru tilts.
42 17.8 0.2 brasls, tiltiņš.

1927.gadā Stendes upē pie Bebriem ielaiž no Norvēģijas atvestos pirmos 2 bebru pārus, kuri ... :)